

Матвійчук О. Є.,
канд. пед. наук, доцент,
Інститут післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

Matviichuk Oksana,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Institute of Postgraduate Education
of Borys Grinchenko Kyiv University

УДК 37.091: 027.021

БІБЛІОТЕЧНА ПЕДАГОГІКА, АБО ВИХОВАННЯ КНИГОЮ

LIBRARY PEDAGOGICS OR EDUCATION THROUGH THE BOOK

Анотація. Висвітлено теоретичні питання розвитку бібліотечної педагогіки, визначено її функції та завдання. Розкрито основні форми і методи роботи бібліотекаря й вчителя у процесі виховання книгою. На конкретних прикладах доведено актуальність реалізації бібліотечної педагогіки в сучасній школі та бібліотеці.

Ключові слова: бібліотечна педагогіка, виховання книгою, читання, форми залучення і популяризації книги.

Abstract. The article covers the theoretical issues of library pedagogy, it is defined its certain functions and tasks. The general forms and methods of work of the librarian and the teacher in education by the books are revealed. On the concrete examples it is proved the relevance of implementation of library pedagogy in the modern schools and children's libraries.

Keywords: library pedagogy, education by the book, reading, forms of attraction and promotion of books.

Вступ. Протягом багатьох століть питання виховання книгою було пріоритетним для кожної країни. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства підтримка інтересу до книги як джерела знань є одним із найважливіших завдань у роботі навчальних закладів і бібліотек. В Україні, наприклад, було прийнято Концепцію Державної цільової національно-культурної програми популяризації вітчизняної видавничої продукції та читання на 2014–2018 роки. Одним із її завдань визнано створення належних умов для формування читацької культури, духовно-ціннісних орієнтацій та задоволення естетичних потреб українців. О. Кабачек наголошує на тому, що важливою умовою успішної реалізації цього завдання є побудова унікальної лабораторії, яка оперує всім найкращим, що є в педагогіці, й ґрунтується на добровільності дитини, на її потребі в спілкуванні, у вільному читацькому виборі книжки, умінні орієнтуватись у книжковому світі – бібліотечної педагогіки [1]. Проте, що бібліотечна педагогіка розв'язує надзвичайно важливе для людського суспільства питання: якою має

бути книга, що гідно виховуватиме читача, залучатиме його до світової культури, якою повинна бути організація читання книги та які знання про читачів необхідні для того, щоб підсилити вагу книги, майже століття тому писав Д. Балака [1].

На важливість значення книги та її впливу на розвиток людини вказував також відомий українець Борис Грінченко у своїй літературознавчій праці «Перед широким світом», що вийшла друком у Києві в 1907 р. Письменник чітко усвідомлював, що «книга є неподільним втіленням культури і навчання: культури як навчання і навчання як культури».

«Хто винен?». Це заголовок вірша Віктора Гюго із збірки «L'annee terrible». «Питають чоловіка, чи правда, що він підпалив бібліотеку. Так я кинув у неї вогонь, одказує він. Але ж се нечуване злочинство. Се ж ти вчинив злочин проти самого себе, убив промінь своєї власної душі. Се ж твоє добро, твій скарб, твоя спадщина. Адже ж книги завсігди вступаються за тебе проти зневолення! Як ти кинув у вогонь всю цю скарбницю істини віків,

античної культури, все те, що починається, щоб не скінчитись ніколи. Ти з димом пустив поетів, спалив Есхіла, Гомера, Мольєра, Вольтєра, Канта. Розум, скарбницю людського духу ти спалив. Хіба ж ти забув, що книга – твій визволитель. Сяючи з високотів світом своїм, вона знищує ешафоти, війни, голод. Розгорни книгу Платона, Мільтона, Беккарії, читай сих пророків – Данта, Шекспіра, Корнєля, і в тобі прокинеться їх велика душа!» Попереду проходить наука, а потім уже воля. Мету свою, що ти задумав, зможеш досягти лише через книгу. Вона – твій лікар, поводитир, вартувий. Вона вигоїть тебе від злоби, визволить од безуму. Ось, що ти втратив через свою помилку. Книга – твоє багатство, бо се право, істина, чеснота, розум, що розвіює всі темні примари, і все це ти знищив. Тоді на всі ці пекучі докори, на всю ту правду, яка сієє в них, обвинувачений одповідає тільки чотирма короткими словами: «Я не вмю читати» [3]. Саме ці слова свідчать про важливість розвитку бібліотечної педагогіки, або виховання книгою. Кожен бібліотекар, а надто той, хто працює з дітьми, має володіти різними секретами зацікавлення читача книгою, виховувати й підтримувати інтерес до читання.

Однак розглядаючи цю тему, насамперед потрібно дати визначення основним термінам. Отже, педагогіка – це наука про навчання й виховання. Найважливішим засобом освіти й виховання є навчання – процес передачі й активного засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності, необхідних для здійснення безперервної освіти людини. Процес навчання двосторонній, тобто такий, що включає як пов'язані частини цілого: викладання – діяльність педагога з передачі знань і керівництва самостійною роботою учнів, і навчання – діяльність учнів з активного оволодіння системою знань, умінь і навичок. Поняття виховання має кілька визначень у науковій, методичній, довідковій літературі та підручниках. На думку педагога М. Фіцули, це система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно розвиненої особистості. Виховання як сукупність дій педагога-вихователя та вихованця у процесі їхньої діяльності й спілкування забезпечує взаємодію останнього з навколишнім світом, формування його ставлення до дійсності, людей, себе, сім'ї, праці, держави, природи, світу речей тощо [4]. Виховання є процесом цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовленим законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів – таке тлумачення знаходимо в українському педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка. Виховання особистості – це багатофакторне явище, в якому беруть участь родина, навчально-

виховні заклади, мікросередовище, засоби масової інформації [5]. А. Макаренко наголошував, що виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше книга. Виховання, як і розвиток, і навчання, є безперервним процесом передачі від покоління до покоління життєвого досвіду, культури, моральних цінностей, що існують у суспільстві. Це взаємодія педагогів та учнів у процесі спільної діяльності, що спрямована на розвиток у вихованців найкращих рис людини й громадянина. Бібліотека є храмом знань, аптекою для душі, інформаційним, культурним, освітнім закладом (установою, організацією) або структурним підрозділом, що має впорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації. Його головне завдання – забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів книгозбірні. Основою ж кожної бібліотеки є книги, що виконують як інформаційну, так і виховну функції.

Бібліотечна педагогіка – це особливий міждисциплінарний розділ бібліотекознавства, що формується на основі синтезу з педагогікою. Предметом цієї науки є педагогічні аспекти бібліотечної діяльності, базисом – книжка, читач. Її сутнісним аспектом була й залишається свобода спілкування бібліотекаря з читачем, а також постійний моніторинг його інтересів, надання рекомендацій щодо кращих книжок, відсутність «домашніх завдань», постійна допомога в пошуку відповідей на різноманітні питання [6]. Проблеми бібліотечної педагогіки досліджували педагоги, бібліотекознавці: А. Айзенберг, Х. Алчевська, А. Ванєєв, Д. Балика, Н. Збаровська, І. Тихомирова.

Одним із основоположників бібліотечної педагогіки вважається І. Кант. Він чимало уваги приділяв читанню й написанню книжок, роботі в бібліотеці, дослідив теоретичну складову частину понять «культура», «пізнання», «творчість», «просвіта», «виховання», «навчання», виокремив феномен «читаюча публіка», тобто розумна аудиторія, до якої варто апелювати, ставити запитання. Книга, на його думку, – це фізичний витвір, звернення видавця до публіки.

Термін «бібліотечна педагогіка» у 1915 р. ввів до наукового обігу Б. Гушин. Він, зокрема, сформулював основні ідеї цієї науки, професійні вимоги до бібліотекарів, які працюють з дітьми. На його переконання, бібліотечна педагогіка реалізується на основі добровільності суб'єктів бібліотечного спілкування у всіх проявах, при цьому важливо не лише задовольняти, а й педагогічно коригувати потреби користувачів бібліотеки.

Д. Балика в 20-ті рр. XX ст. у своїх працях потрактував поняття «бібліотечна педагогіка» і

отожнив його з керівництвом читання. Пізніше з'явився термін «педагогіка читання» – наука про організацію виховного впливу через книгу, бібліотечне орієнтування, актуалізацію читання. Д. Баліка розглядає бібліотечну педагогіку як науку про «організований вплив книгою й через книгу, що має три чинники: читача, книгу й організацію книжок». Він доходить висновку, що бібліотека завжди реалізовувала практичні завдання всіх педагогів, вона є початком і кінцем всієї педагогіки. Бібліотечна педагогіка – це система роботи у взаємозв'язку читач-книга, книга-читач. У контексті бібліотечної педагогіки основними складниками цієї науки є: вихованець-читач, виховне оточення, зміст книжки або прочитаного, їх взаємодія [2].

У 30-ті рр. XX ст. бібліотечну педагогіку було зведено до авторитарного з боку бібліотекаря процесу керівництва читанням, що полягало у наданні рекомендацій читачам, що і як читати, зацікавленні процесом читання. У цей час керівництво здійснюється під час опрацювання художньої, навчальної та наукової літератури (Л. Хавкіна). Окремі науковці заперечують термін «керівництво». Зокрема, М. Рубакін зазначає, що рекомендації книжок має бути організованою свободою їх вибору. «Можливо, потрібно протестувати проти керівників читання в ім'я вільної свободи вибору особистістю, захищати інтереси кожної людини від їхнього впливу». Наприклад, читач однієї бібліотеки зізнався, що бібліотекар завжди «впихне» не ту книжку, яку сам хочеш прочитати, а ту, яку він хоче дати [6]. Водночас слід зазначити, що в процесі керівництва читанням виховувалася культура читання – в користувачів формувалися навички аналітичної діяльності, зокрема виділення найважливішого в розділі, параграфі, а також уміння працювати з інформацією, що міститься на титулі й звороті (автор, видавництво, зміст, анотація, передмова, додатки). «Без високої культури читання немає ні школи, ні справжньої розумової праці, читання – це найважливіший інструмент навчання та джерело багатого духовного життя», – зазначав педагог В. Сухомлинський [7]. Протягом останніх десятиліть процес керівництва читанням замінено терміном «бібліотечне обслуговування». Найбільше цими питаннями опікуються школи, дитячі й шкільні бібліотеки.

Як наукова дисципліна бібліотечна педагогіка складається з кількох розділів – соціології та психології читання, педагогіки читання, метою яких є вивчення виховного впливу читання на особистість. Однак читачі та книга є об'єктами дослідження й в інших універсальних дисциплінах: бібліотечній філософії, бібліопсихології, бібліосоціології, бібліотечній етиці.

В основу бібліотечної педагогіки покладено основні принципи роботи з книжкою, підручником. Сьогодні без бібліотечної педагогіки неможливий жоден вид діяльності школярів. Вона сприяє цілеспрямованому інтересові читачів, відкриває доступ до знань та інформації. Реалізується вчителем або бібліотекарем у процесі вибору і рекомендування книги, завдяки чому нове знання отримується не лише у процесі простого ознайомлення з книгою, але й завдяки її рефлексії, творчій переробці, глибокому осмисленню змісту. Пізнавальна діяльність учнів під час читання дуже важлива, оскільки розширює знання в галузі культури, розвиває пам'ять, уяву, навчає, виховує. Бібліотека – це педагогічна система, спрямована на виховання й освіту користувачів. Бібліотечна педагогіка виконує освітню функцію, що забезпечує розширення кругозору дітей, надання доступу до всіх багатств знань через бібліотечні фонди та мережу Інтернет. На сучасному етапі виховання культури читання є складовою частиною формування в користувачів навичок інформаційної культури (пошук, аналіз, синтез інформації, узагальнення та правильне оформлення).

Розпорядженням Кабінету міністрів України від 4 лютого 2016 р. № 72-р. «Деякі питання участі України у міжнародному дослідженні якості освіти PISA-2018») передбачено дати доручення Міністерству освіти і науки забезпечити участь нашої країни у міжнародному дослідженні якості освіти PISA-2018. У його межах 15-річні підлітки проходять тестування з математики, природничих наук і читання, а також відповідають на запитання під час анкетувань. Варто зазначити, що таким чином не перевіряються знання програмового матеріалу, а визначається здатність учнів окремих країн до їх використання у життєвих ситуаціях та перевіряється рівень їхньої читацької грамотності. Отже, формування читацьких компетенцій школярів знову стає одним із пріоритетних завдань школи та бібліотеки.

Бібліотечна педагогіка реалізує і виховну функцію, виховуючи повагу до книги як засобу збереження інформації для наступних поколінь. Книжки – мов річки, що наповнюють весь світ, джерело мудрості, і якщо старанно пошукати в них мудрість, то знайдеш велику втіху і користь для своєї душі. Нині нікого не потрібно переконувати, що книжка й читання безпосередньо впливають на процес виховання дитини. Але так було не завжди. Наприклад, у журналі «Красный библиотекарь» (1924, №12) було надруковано статтю В. Невського з доволі незвичною назвою – «Боротьба з дитячим читанням». Автор запропонував великий перелік доказів негативного впливу читання на особистість, трактуючи його як зброю слабких, неактивних людей. Книга,

на думку автора, виховує сентиментальність, при-тупляє природну спостережливість, формує шаблонні думки й поведінки, погано впливає на фізичний розвиток дитини – порушує зір, окис крові, призводить до викривлення хребта тощо. Ця ідея не знайшла підтримки в науковців і практиків. Навпаки, поширювалася думка про те, що читання книжкового тексту – це особливий вид діяльності, який є одним із оптимальних засобів формування людини в людині, тому що впливає на її розум, почуття, волю, розвиває уяву. Книга стала на багато років величезною скарбницею знань, досвіду багатьох поколінь, у ній, як у дзеркалі, знайшло відображення багатовікове й сучасне життя народу, нації [8].

У сучасному бібліотекознавстві є багато різноманітних форм залучення до читання й популяризації книги (бесіди, читання вголос, читацькі конференції, огляди й обговорення книжок, книжкові виставки, усні журнали, ігрові форми, конкурси, вікторини, перегляди буктрейлерів – відеороликів про книжки). Бібліотечна педагогіка реалізується за допомогою різних форм, методів і прийомів під час безпосереднього спілкування з користувачами, шляхом формування бібліотечних фондів, ДБА, дотримання основних дидактичних принципів навчання. Бібліотекар – педагог-організатор самостійної роботи читачів у бібліотеці. Художніми формами їх залучення є літературні вечори, шоу-програми, зустрічі з поетами й письменниками, діячами культури, мистецтва, літературні аукціони, бали, бенефіси читача, вечори запитань і відповідей, вікторини, вечори-зустрічі, вечори-діалоги, вечори книги, літературні вечори, вечори-портрети, вечори рецензій, вечори сімейного відпочинку, вечори пам'ятних дат, відеолекторії, дискусії, диспути, дні дитячої книги, дні та години поезії, дні знань, клуби за інтересами, літературні конкурси, карнавали книжкових ерудитів, круглі столи, краєзнавчі вечори, лекції, літературні вітальні, літературні ігри, літературно-музичні композиції, літературно-музичні салони, літературні читання, літературні суди, літературні хіт-паради, олімпіади, свята, поетичні колажі, презентації книги, перегляди літератури, прем'єри книги, прес-конференції, уроки з культури читання, бібліотечно-бібліографічні уроки, усні журнали, екскурсії до бібліотеки. Педагоги та бібліотечні працівники також використовують інтерактивні форми: інтелектуальні філологічні ігри, квести, тижні літератури, літературні брейринги, літературні посиденьки, поетичні альбоми, літературні портрети, виставки-вікторини, уроки-дослідження, уроки-ігри, уроки-салони, уроки-телемосту, літературно-історичні композиції, вечори любовної лірики, цикли вечорів-портретів, театра-

лізовані екскурси у світ української та світової літератури, літературні марафони, літературні маскаради, години казки тощо.

Велику увагу книзі й читанню приділяли педагоги, психологи, бібліотекознавці. Найбільш повно значення книги й читання відображено у спадщині В. Сухомлинського [7]. Ось лише кілька висловлювань видатного педагога-гуманіста:

«Я тисячу разів переконаний у тому, що успішне навчання у середніх і старших класах залежить насамперед від уміння свідомо читати, – читаючи думати й думаючи читати».

«Людина, для якої книжка вже у дитинстві стала такою необхідною, як скрипка для музиканта, як пензель для художника, ніколи не відчує себе обділеною, збідненою і спустошеною».

«Школа тільки тоді школа, коли вона утверджує культ книги, виховує в учнів жадобу до читання художньої, науково-популярної літератури, пристрасну закоханість у книгу, благоговіння перед нею».

«Розумна, натхненна книжка нерідко вирішує долю людини».

«Читання – джерело духовного збагачення – не зводиться до вміння читати, з цього вміння воно тільки починається».

«Вміти читати – означає бути чутливим до змісту й краси слова, до його найтонших відтінків».

«Читання – це одне з джерел мислення й розумового розвитку».

Таким чином, підвищення грамотності читання серед учнів (складова частина бібліотечної педагогіки) можливе лише в тісній співпраці педагога, бібліотекаря та школяра.

Список літератури

1. Чтение как увлечение / сост.-ред. О. Л. Кабачек, Е. В. Куликова. – Москва : РГДБ, 2006. – 315 с.
2. Балика Д. Бібліологічна педагогіка / Д. Балика. – Київ, 1928. – 14 с.
3. Грінченко Б. Перед широким світом / Борис Грінченко. – Київ : Друк, 1907. – 318 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2009. – 560 с.
5. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Бородина В. А. Теория и технология читательского развития в отечественном библиотековедении : монография в 2 ч. / В. Бородина. – Москва : Школьная библиотека, 2006. – 336 с.
7. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5 т. / В. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1976. – 654 с.
8. Черниш Н. Основи бібліології : навч. посіб. / Н. Черниш. – Київ : Наша культура і наука, 2014. – 219 с.

Reference list

1. Balyka D. Bibliological Pedagogics / D. Balyka. – K., 1928. – 14 s.

2. Library and Archives of Ivan Ohiyenko (Metropolite Ilarion). – Reference: // <http://h.ua/story/64741/>.
3. Borodina V. A. Theory and Technology of Reading Development in the Domestic Librarianship: a Monograph in 2 parts. / V. Borodina. – M. : Shkol'naja biblioteka, 2006. – 336 s.
4. Honcharenko S. I. Ukrainian Pedagogical Dictionary / S. Honcharenko. – K.: Lybid', 1997. – 376 s.
5. Hrinchenko B. The Entire World is Facing Us / Borys Hrinchenko. – K.: Druk. S. A. Borysova, 1907. – 318 s.
6. Sukhomlyns'kyy V. The Selected Works in 5 Vol. / V. Sukhomlyns'kyy. – K.: Rad.shkola, 1976. – 654 s.
7. Fitsula M. M. Pedagogy : a Textbook / M. Fitsula. – K. : Akademydav, 2009. – 560 s.
8. Chernysh N. The Basics of Bibliology : a Textbook / N. Chernysh. – K. : Nasha kul'tura i nauka, 2014. – 219 s.
9. Reading as a Hobby [Tekst]; Sost. – red. O. L. Kabachek, E. V. Kulikova. – M. : RGDB, 2006. – 315 s.

Подано до редакції 13. 11. 2016 р.

Матвиюк О. Е., канд. пед. наук, доцент,
Институт последипломного образования
Киевского университета имени Бориса Гринченко

**БИБЛИОТЕЧНАЯ ПЕДАГОГИКА,
ИЛИ
ВОСПИТАНИЕ КНИГОЙ**

Аннотация. Освещены теоретические вопросы развития библиотечной педагогики, определены ее функции и задачи. Раскрыты основные формы и методы работы библиотекаря и педагога в процессе воспитания книгой. На конкретных примерах доказана актуальность реализации библиотечной педагогики в современной школе и библиотеке.

Ключевые слова: библиотечная педагогика, воспитание книгой, чтение, формы привлечения и популяризации книги.